
BÜYÜK HAREKET: 26 KASIM 1943 TARİHLİ TOSYA-LÂDİK DEPREMİNİN KASTAMONU MERKEZ VE TOSYA İLÇESİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Ercan ÇELEBİ¹

Öz

Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF), Kastamonu ilinin güneyini sınırlamaktadır. Bu sebeple tarihî (M.Ö 2100-M.S 1900) ve aletsel (M.S 1900-M.S 2021) dönemlerde Kastamonu ili ve çevresinde birçok deprem meydana gelmiştir. Bu depremlerden hasara neden olanları içerisinde belki de en önemlisi, 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi'dir. Deprem, 26 Kasım 1943 tarihinde saat 01:20'de meydana gelmiş ve doğuda Taşova'dan, batıda Ilgaz'a kadar uzanan yaklaşık 45.000 km²'lik bir alanda etkisini göstermiştir. Deprem Trabzon, Isparta, Elazığ, Zonguldak, Giresun ve Yozgat'ta hissedilmiş; Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop ve Ordu'da bilhassa ölümlere ve hasara neden olmuştur. Bu çerçevede Çankırı'nın Ilgaz; Kastamonu'nun Tosya, Kargı; Çorum'un Osmancık; Amasya'nın Merzifon, Gümüşhacıköy; Samsun'un Havza, Lâdik ve Vezirköprü, Tokat'ın Erbaa kazaları bizzat depremden etkilenmiştir. Bu çalışmada 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi'nin özellikle Kastamonu ili merkez ve Tosya ilçesinde kendisini gösteren etkilerinin araştırılması ve sonuçları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Anadolu Fay Hattı, Kastamonu, Tosya-Lâdik Depremi.

---

* Bu çalışma 16-17 Ekim 2012 tarihleri arasında Kastamonu Üniversitesi'nde icra edilen Kastamonu'nun Doğal Zenginlikleri Sempozyumu'nda sunulan bildiri metninin yeniden gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir.

¹ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ecelebi@kastamonu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0524-2757>.

THE GREAT ZELZELE: AN EVALUATION ON THE TOSYA-LÂDİK EARTHQUAKE OF 26 NOVEMBER 1943 AND ITS RESULTS

Ercan ÇELEBİ

Abstract

The North Anatolian Fault Line borders the south of Kastamonu province. For this reason, many earthquakes occurred in the province of Kastamonu and its surroundings during the historical (2100 BC-1900 AD) and instrumental (AD 1900-AD 2020) periods. Perhaps the most important of these earthquakes is the Tosya-Lâdik Earthquake. The earthquake occurred on November 26, 1943 at 01:20. The earthquake had its effect on an area of approximately 45,000 square kilometers extending from Taşova in the east to Ilgaz in the west. The earthquake was felt in Trabzon, Isparta, Elazığ, Zonguldak, Giresun and Yozgat. The earthquake caused deaths and damage especially in Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop and Ordu. In this context, Ilgaz of Çankırı; Kastamonu's Tosya, Kargı; Osmancık of Çorum; Merzifon of Amasya, Gümüşhacıköy; Samsun's Havza, Lâdik and Vezirköprü and Tokat's Erbaa were affected by the earthquake itself. In this study, it was planned to investigate the effects of the Tosya-Lâdik Earthquake dated November 26, 1943, especially in Kastamonu city center and Tosya district, and to make an evaluation on the results.

Key Words: North Anatolian Fault Line, Kastamonu, Tosya-Lâdik Earthquake.

Giriş

Sözlükte *bir şeyi hareket ettirmek, şiddetle sarsmak, vurmak* anlamında kullanılan *zelzele*, *yer içindeki fay kırıkları üzerinde biriken enerjinin aniden boşalması sonucu meydana gelen yer değiştirme hareketinin yol açtığı, karmaşık, elastiki dalga hareketleri* şeklinde tanımlanır (Arslantaş, 2013, s. 227; Unat, 2013, s. 231). İslâm kaynaklarında depremin şiddetine bağlı olarak *zelzele-i latife* (hafif şiddette deprem), *zelzele-i hafife* (hafif şiddette deprem), *zelzele-i cüz'iyeye* (küçük deprem), *zelzele-i mütevessita* (orta ölçekli deprem), *zelzele-i sa'be* (kuvvetli deprem), *zelzele-i şedide* (şiddetli deprem), *zelzele-i şedide ve mühevville* (şiddetli ve korkutucu deprem), *zelzele-i azîme ve zelzele-i uzmâ* (büyük deprem), *racfe* (sarsıntı), *racfe-i azîme* (büyük Sarsıntı), *hidde* (çöküntü deprem), *hidde-i azîme* (büyük deprem), *ez-zelzeletü'l-kebîretü'l-azîme* (çok büyük deprem), *ez-zelâzil* (depremler), *zelzele-i kesîre* (çok sayıda deprem), *zelzele-i kesîre ve mütetâbia* (pek çok deprem, uzun süreli deprem), *nevbetü'z-zelzele* (artçı deprem), *zelzele-i mürevvi'a* (korku veren deprem), *zelzele-i müz'ice* (tedirgin edici deprem), *zelzele-i mühevville* (korkutucu deprem) ve *zelzele-i hâile* (korkutucu deprem) gibi ibareler kullanılmıştır (Arslantaş, 2003, s. 24).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e belgelerin izi sürüldüğünde devletin resmî yazışma dilinde de depremi ifade etmek üzere *zelzele*, *hareket-i arz* ve *yersarsıntısı* ibarelerinin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Amasya'da cereyan eden deprem sonrası Sultan Beyazıd Camii'nin, vakfın gelirlerinden temin edilecek gelirlerle tamir ettirilmesine ilişkin 27 Nisan 1672 (29 Z 1082) tarihli belge (BOA, TS.MA.e.781.32) ile yine Edirne'de vuku bulan deprem sonrası zarar gören Sultan Beyazıd-ı Veli ve Sultan Murad Han Mevlevihane ve Darü'l-hadisi, Sultan Selim evkafından olan cami-i şerif ve medaris-i lâtife vesair evkâf-ı mezkûrenin Sultan Beyazıd Evkâfı Mütevellisi ve Filibe Nazırı Abdurrahim Bey tarafından tamir ettirilerek masraflarının Haremeyn Hazinesi'nden karşılanmasına ilişkin 19 Nisan 1753 (15 C 1166) tarihli başka bir belgede (BOA, TS.MA.e.1196.34) depremi ifade etmek üzere *zelzele* ibaresi kullanılmıştır. 9 Mart 1867 (3 Za 1283) tarihli bir belgede (BOA, İ.DH.559.38977) Midilli Depremi ile yine 9 Mart 1890 (17 B 1304) tarihli başka bir belgede (BOA, Y..A..HUS.201.70) ise Denizli'de gerçekleşen depremi *hareket-i arz* sözcüğü ile karşılanmıştır. Benzer kullanımlar Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. Erzurum'da depremden evleri yıkılan köylülere para yardımı yapılmasına ilişkin 03.08.1924 tarihli belgede (BCA, 30.18.1.1/10.37.9) depremi ifade etmek üzere *hareket-i arz*, İzmir Torbalı'da deprem olduğuna ilişkin 30.03.1932

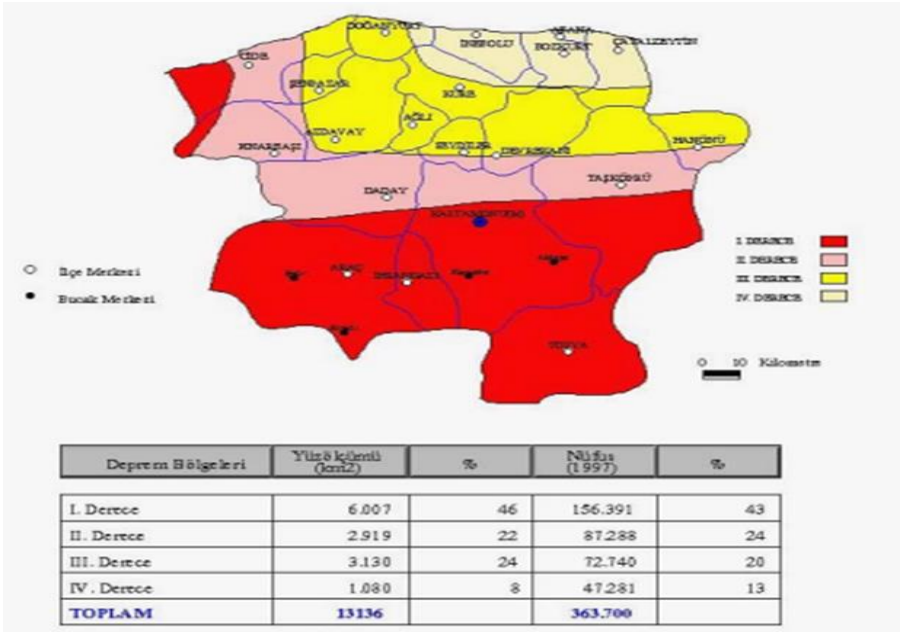
tarihli belgede (BCA, 30.10.0.0/119.838.2) *zelzele*, Erzincan Depremi'nden zarar görenlere yardım yapılmasına ilişkin 10.01.1940 tarihli belgede (BCA, 30.18.1-2/89.126.1) ise *yer sarsıntısı* ibareleri kullanılmıştır.

Bunun dışında bir kısım mecmua ve gazetelerde yer alan edebî metinler ile haber, makale ve risalelerde de umumiyetle depremi ifade etmek üzere *zelzele* ve *hareket-i arz* tabirlerinin kullanıldığı görülmektedir. 1898 tarihli Balıkesir Depremi üzerine Tevfik Fikret tarafından kaleme alınan *Verin Zavallılara* adlı şiir *Harâb-ı zelzele bir köy... Şu yanda, bir çatının mısrasıyla başlar* (Dayanç, 2007, s. 131; Demiryürek, 2003, s. 167-172). Sabık Musul Maarif Müdürü Resul Mesti tarafından kaleme alınan ve 1319'da (1903/1904) İstanbul'da Ahter Matbaası'nda basılan 26 sayfalık *Siper-i Zelzele [Paratrements Terre]* adlı risalede yine *zelzele* ibaresi kullanılmıştır (Resul Mesti, 1319, s. 4-48; Arslantaş, 2007, s. 129-168). Yakub Kemal'e ait 1 Şubat 1911 (19 Kânunusani 1326) tarihli *Tearüf-i Müslimin*'in 32 numaralı sayısında yer verilen *Türkistan Zelzelesi İçin* başlıklı haberde (Yakub Kemal, 1911, s. 127) ve Filibeli Ahmed Hilmi'nin *Hikmet*'in 13 Ağustos 1911 tarihli 13. sayısında Mihridin Arusî müstear adıyla kaleme aldığı *Hareket-i Arz Faciaları ve Milletın Ülü Cenabı* adlı makalesinde (Filibeli Ahmed Hilmi, 1911, s. 1), Eşref Edib'in 25 Eylül 1924 (25 Eylül 1340) tarihli *Sebirlü'r-Reşad*'ın (Sırat-ı Müstakim) 618 numaralı sayısında yer alan *Erzurum'da Zelzele* başlıklı haberiyle (Eşref Edib, 1924, s. 320) yine İzmir Depremi münasebetiyle Faik Sabri tarafından kaleme alınan ve *Hayat Mecmuası*'nın 12 Nisan 1928 tarihli 72 numaralı sayısında yer verilen *Zelzeleler, Sebepleri ve Tesirleri* (Faik Sabri, 1928, s. 389-393) başlıklı makalede *zelzele* ve *hareket-i arz* ibareleri birlikte kullanılmıştır. Yukarıda verilen bilgilerden Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar depremi ifade etmek üzere devletin resmî yazışma dilinde kullanılan *zelzele*, *hareket-i arz* ve *yersarsıntısı* ibarelerinin, yakın dönemlere kadar halkın konuşma dilinde de kullanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle resmî yazışma dili ile halkın konuşma dili arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Gerçekte depremin bir toplum tarafından kavranması ve anlaşılmasının, şüphesiz o toplumun kullandığı dile ait doğru kavramların kullanılmasına bağlı olduğu açıktır (Aşçı vd., 2013, s. 59-72). Kastamonu halk ağzında da depremi ifade etmek üzere benzer ibareler kullanılmaktadır. Çalışma konumuzu teşkil eden 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi ise Tosya ve Kastamonu çevresinde depremi yaşayanların konuşma dili ve hafızasına *hareket* ya da *büyük hareket* olarak yerleşmiştir.

Türkiye, dünyanın önemli deprem kuşaklarından biri olan Alp-Himalaya Kuşağı üzerinde, diğer bir deyişle Akdeniz Deprem Kuşağı'nda yer almaktadır. Türkiye'de Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF), Batı Anadolu Fay Hattı ve Doğu Anadolu Fay Hattı olmak üzere üç önemli fay hattı bulunmaktadır. Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF), tektonik bakımdan hareketli bir zemine sahip olan Anadolu'nun birinci derece deprem kuşaklarından birini oluşturur (Hoşgören, 2000, s. 2; Yalçın vd., 2013, s. 135-137).

Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAF), Kastamonu ilinin güneyini sınırlamaktadır (Şengün vd., 1990, s. 1-16; Kastamonu İl Çevre Müdürlüğü, 2007, s. 8-11). 1996 tarihinde yayımlanan ve halen yürürlükte olan Deprem Bölgeleri Haritası'na göre Kastamonu ili yüzölçümünün % 46'sı I. derece, % 22'si II. derece, % 24'ü III. derece ve % 8'i IV. deprem bölgesinde yer almaktadır. Yine Kastamonu ili nüfusunun % 43'ü I. derece, % 24'ü II. derece, % 20'si III. derece ve % 13'ü IV. derece deprem bölgesinde yaşamaktadır (Özmen, 2001, s. 1-2; Dirik, 1).

Kastamonu İli Deprem Bölgesi Haritası

Kaynak: AİGM Deprem Araştırma Dairesi,
<http://www.deprem.gov.tr/arast.htm>.

Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın (KAF), Kastamonu ilinin güneyini sınırlaması, tarihsel ve aletsel dönemde Kastamonu ve çevresinde pek çok depremin cereyan etmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede tarihsel dönemde (M.Ö 2100-M.S 1900) Kastamonu ve çevresinde meydana gelen ve hasara neden olan depremleri şu şekilde sıralamak mümkündür: 3 Eylül 968 tarihinde Kastamonu, Çorum ve Amasya civarında meydana gelen deprem (maksimum şiddeti Io: IX), 1075 tarihinde Çorum ve çevresinde hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VIII), 1509 tarihinde Çorum'da hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VIII), 19 Temmuz 1668 tarihinde Kastamonu ve Bolu'da hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VII), 12 Mayıs 1844 tarihinde meydana gelen ve Osmancık-Çorum ve Ankara'da hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VIII), 1845 ve 28 Eylül 1881 tarihlerinde Çankırı ve çevresinde meydana gelen depremler (maksimum şiddeti sırasıyla Io: V; Io: VIII), 1882 tarihinde meydana gelen ve Tosya, Kastamonu, İskilip ve Çankırı'da hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VI), 1883 tarihinde Kastamonu ve Çankırı'da hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VI), 1885 tarihinde Sinop, İnebolu, Taşköprü, Tosya, Çankırı ve İskilip'te hasara neden olan deprem (maksimum şiddeti Io: VI) (Dirik, s. 2; Özmen, 2011, s. 115).

Kastamonu ve çevresinde aletsel dönemde ise (M.S 1900-M.S 2021) hasara neden olan dokuz deprem meydana gelmiştir. Bu depremleri tarih sırasına göre şu şekilde sıralamak mümkündür: 9 Mart 1902 tarihli Çankırı Depremi (maksimum şiddeti IX), 25 Haziran 1910 tarihli Tosya (Kastamonu) Depremi (maksimum şiddeti Io: VII, magnitüdü Ms: 6.1), 9 Haziran 1919 tarihli Almus (Tokat) Depremi (Io: VIII Ms: 5.9), 21 Kasım 1942 tarihli Osmancık Depremi (Ms: 5.5), 2 Aralık 1942 tarihli Çorum Depremi (Io: VIII, Ms: 5.9), 11 Aralık 1942 tarihli Çorum Depremi (Io: VI, Ms: 5.9) ve 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi (Io: X, Ms: 7.2). Bölgedeki son deprem ise 7 Eylül 1953 tarihli Kurşunlu Depremi'dir (Io: VIII, Ms: 6.4) (Dirik, s. 2; Özmen, 2011, s. 114).

26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi'nin Kastamonu merkez ve Tosya ilçesinde meydana getirdiği etki ve sonuçları, konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve dönemin basınına yansımaları, depremezdelere yapılan yardımlar ve depremin toplum hafızasında yer alma biçiminin tarih perspektifinden ele alınması, depremlerle ilgili bir kamuoyu oluşturulması bakımından önemli bulunmaktadır.

26 Kasım 1943 Tarihli Tosya-Lâdik Depremi'nin Niteliği ve Niceliği

Deprem, 26 Kasım 1943 gecesi saat 01:20'de meydana gelmiştir. Depremin maksimum şiddeti Io: VIII-IX, magnitüdü Ms=7.2, episantırı ise 41.05K, 33.72D dir. Anadolu'nun çok büyük bir kısmında hissedilen 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi; doğuda Taşova'dan, batıda Ilgaz'a kadar uzanan yaklaşık 45.000 km²'lik bir alanda etkisini göstermiştir (Kastamonu İl Çevre Müdürlüğü, s. 138; Dirik, s. 2). Deprem Trabzon, Isparta, Elazığ, Zonguldak, Giresun ve Yozgat'ta hissedilmiştir. Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop ve Ordu'da deprem bilhassa ölümlere ve hasara neden olmuştur (Ulus, 28 Sontesrin 1943, s. 1; Akşam, 28 Kasım 1943, s. 2; Akşam, 29 Teşrinisani 1943, s. 2; Tanin, 29 İkinciteşrin 1943, s. 1). Bu çerçevede Çankırı'nın Ilgaz; Kastamonu'nun Tosya, Kargı; Çorum'un Osmancık; Amasya'nın Merzifon, Gümüşhacıköy; Samsun'un Havza, Lâdik ve Vezirköprü, Tokat'ın Erbaa kazaları bizzat depremden etkilenmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, s. 24). Deprem sonrasında Doğuda Destek Boğazı ile batıda Kurşunlu bölgesi arasında 250 km uzunluğunda yeni bir fay sistemi meydana gelmiştir (Özmen, 2008, s. 3).

26 Kasım 1943 Tarihli Tosya-Lâdik Depremi'nin Kastamonu Merkezi'ndeki Etkileri

Kastamonu'da deprem, havanın kapalı ve yağmurlu olduğu 26 Kasım 1943 Cumartesi gecesi saat 01:20'de hafif şiddette başlamış, daha sonra şiddetini artırarak dört dakika kadar sürmüştür. Deprem büyük bir paniğe neden olmuş; halkın büyük bir kısmı, deprem ile birlikte sokağa dökülmüştür. *Doğrusöz* gazetesi deprem anlarını okuyucularına şu şekilde duyurmuştur (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 1):

“Kastamonulular cumartesi gecesi evlerinde ferah ve müsterih yataklarında uyurken tam saat 01.20'de gece gök gürültüsünü andıran bir gürültü ve uğultu ile uyanmışlar ve beşik gibi oturdukları yerlerin sallandığını görmüşlerdir. Bu müthiş facia karşısında bir kısmı evlerinden dışarı çıkamamışlar ve diğer kısım halk derhal sokağa fırlamışlardır. Tahminlere göre iki üç dakika süren bu yer sarsıntısı o sırada uyanık bulunanların söylediğine göre evvela hafiften başlamış ve sonradan şiddetlenmiştir. Bu şiddet arasında iki defada amudî sarsıntı yapmıştır. Bizim yaptığımız tahkikata göre bu sarsıntının hafif ve şiddetli devamı dört dakika sürmüştür. Hava kapalı ve yağmurlu idi. Sokağa fırlayan halk sokaklarda dolaşiyor yekdiğerinin sıhhatini öğrenmek istiyordu.”

İlk tespit edilen kayıplara göre Kastamonu merkezde 6 kişi ölmüş, 5 kişi yaralanmıştır. Ölenler Hamza Ağa Mahallesi'nden Çiftçi Kahvesi Ocakçısı Hüseyin Demirci, babası Çöp Hüseyin, annesi Ayşe ve karısı Şerife'dir. Yaralananlar ise Sanat Okulu talebelerinden Fındıklıların İsmail ile annesi Safiye ve 7 yaşındaki kız kardeşi, bakkal Said Önder ve küçük kızıdır (Birlik, Sayı: 43, s. 1). Yine elde edilen bilgilere göre Kastamonu Kalesi'nden yuvarlanan kayalar Hisaraltı'nın güney ve batı taraflarında bulunan yedi evin yıkılmasına, 4 kişinin ölümüne ve 2 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Bundan başka Atabey Mahallesi'nde Mehmet Denki'nin evi göçmüş, kendisi ve eşi ölü olarak bulunmuş, iki çocuğu ise enkazdan sağ olarak çıkarılmıştır (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 1; Birlik, Sayı: 43, s. 1; Akşam, 28 Kasım 1943, s. 2). Kastamonu merkezde toplam ölü sayısı 33 (Ulus, 29 Sontesrin 1943, s. 1), bağılı köylerinde ise ölü sayısı 18'dir (Birlik, Sayı: 43, s. 1; Ulus, 30.11.1943, s. 2; Akşam, 29 Teşrinisani 1943, s. 2).

Deprem sonrasında Hükümet Konağı, Lise Binası, Gazipaşa Okulu, İnhisarlar Başmüdürlüğü Binası, eski Halkevi Binası, Ziraat Bankası, Cumhuriyet İlkokulu, Kendir ve Urgan Hanları ile Nasrullah Camii ve diğer camiler ile bazı kâğır mağazalarda yarık ve çatlaklar meydana gelmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarından en fazla zarar göreni ise İnhisar Başmüdürlüğü Binası olmuştur. Binada tehlikeli yarıklar açılmış, sıvalar dökülerek ana direkler arasındaki tuğlalar çökmüştür. İcki ambarlarında ise herhangi bir zayıt meydana gelmemiştir (Birlik, Sayı: 43, s. 1; Tanin, 29 İkinciteşrin 1943, s. 1). Daha sonra Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Murakabe Heyeti azalarından Nurettin Togay ile İnhisarlar Umum Müdürlüğü İnşaat Şubesi Yüksek Mimarlarından Cemil Topçubaşı Kastamonu'ya gelerek gerekli incelemelerde bulunmuş ve binanın sadece tütün ambarlarından yararlanılabileceğini bildirmişlerdir (Birlik, Sayı: 5 1, s. 2). Nasrullah Camii'nin özellikle dış kemer ve kubbelinde bazı küçük çatlaklar meydana geldiğinden Camii geçici olarak kapatılmış, daha sonra Ankara'dan gelen mimarların incelemesinden sonra Camii ibadete açılmıştır (Birlik, Sayı: 55, s. 1).

Mahalleler arasında ise pek çok ev ve bahçe duvarı çökmüş (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 1), sekiz ev yıkılmış, içlerinde bazı resmî binalar da bulunan 110 ev hasara uğramıştır. Tehlike arz eden 62 ev de boşaltılmıştır. Köylerde ise 143 ev yıkılmış ve 269 ev de hasara uğramıştır (Ulus, 29 Sontesrin 1943, s. 1; Ulus, 30.11.1943, s. 2; Akşam, 28 Kasım 1943, s. 2). Diğer yandan bine yakın öğrencisi bulunan Gölköy Enstitüsü'nde 2 Nolu Bina hasar görmüştür. Lise Binası'nın duvarlarında birçok çatlaklıklar meydana gelmiştir. Sanat

Enstitüsü ve Kız Ortaokulu'nda önemli bir hasar görülmemiştir. Gazipaşa Okulu'nun çatısı çökmüş ve üst katının bütün duvarlarında derin yarıklar oluşmuştur. Kastamonu Kalesi, depremde hasara uğradığından Kale çevresinde bulunan 62 ev Emniyet Müdürlüğü'nce boşaltılmıştır (Birlik, Sayı: 43, s. 1). Daha sonraki günlerde Kastamonu Belediye Başkanlığı'nca Maarif Vekâlet'inden Kale'nin durumunu tetkik etmek üzere uzman talep edilmiş; Maarif Vekâleti'de Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Koşay ile Türk Tarih Kurumu Üyelerinden Mahmut Akok'u incelemelerde bulunmak üzere Kastamonu'ya göndermiştir. Yapılan incelemede Kale'nin tamir ettirilmesi kararlaştırılmış, bunun içinde Maarif Vekâlet'inden 20.000 lira talep edilmiştir (Doğrusöz, Sayı: 709, s. 1).

Deprem sonrasında okullar 3 gün süreyle tatil edilmiş (Birlik, Sayı: 43, s. 1), Ziraat Bankası ve İnhisar Başmüdürlüğü çalışanları (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1) ile Dokumacılar Kooperatifi Muhasebe Kısmı Şehir Kulübü'ne taşınarak burada çalışmaya başlamıştır (Doğrusöz, Sayı: 707, s. 1). Lise Binası'nın çeşitli kısımlarında yarıklar oluştuğundan, eğitim-öğretim orta kısmında ikili öğretim yapmak suretiyle 1 Aralık 1943 tarihinden itibaren yeniden faaliyete geçmiştir (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1). Gazipaşa Okulu'nun öğrencileri hasardan dolayı İsfendiyarbey Okulu'na, Cumhuriyet Okulu'nun üç sınıfı ise Kız Sanat Okulu'na nakledilmiştir (Birlik, Sayı: 47, s. 2). Fen Heyeti tarafından Hükümet Konağı'nda çalışılmasında mahsur bulunmadığının belirtilmesinden sonra, Şehir Kulübü'ne taşınmış olan daire çalışanları, 1 Aralık 1943 tarihinden itibaren kendi dairelerine geçmişlerdir (Birlik, Sayı: 91, s. 1).

Kastamonu'ya bağlı Daday, Küre ve İnebolu ilçelerinde deprem hissedilmekle birlikte herhangi bir hasar söz konusu olmamıştır. Araç ilçesinin köylerinde 39 ev yıkılmış dört ev de hasar görmüştür (Ulus, 30.11.1943, s. 2). Küre'de bulunan tarihî Hoca Saadettin Camii'nin duvarları yıkılmıştır. Taşköprü'nün ise Musa ve Taşçılar Köyleri tamamen harap olmuş, diğer dokuz köyde de 54 ev ve samanlık yıkılmıştır. İlk belirlemelere göre Taşköprü'de 41 ölü, 75 yaralı olduğu tespit edilmiştir (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 1). Taşköprü'nün Tosya ilçesi cihetindeki köylerinde hasar daha fazla olmuştur. 29 Kasım 1943 tarihi itibarıyla Taşköprü'de enkaz altından çıkarılan ölü sayısı 60'dır (Birlik, Sayı: 43, s. 1; Akşam, 29 Teşrinisani 1943, s. 2). *Ulus* gazetesinin verdiği bilgiye göre Taşköprü kazası köylerinde 41 ölü ve 72 yaralı tespit edilmiştir. Bu kaza köylerinde yıkılan ev miktarı 210 dur (Ulus, 30.11.1943, s. 2). Deprem ile birlikte Taşköprü'de Beyköyü civarında bir ateş sütununun havaya yükseldiği görülmüştür. Hükümet Konağı'nda çatlaklıklar meydana gelmiş; Taş Camii'nin minaresiyle çarşıda Eyüp Ağa'nın dükkânının bir kısmı yıkılmış, Tokathoğlu Mehmet Salih'in

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

oğlunun dükkânında da bazı hasarlar meydana gelmiştir. Beyköy’de ise 4 ev yanmıştır (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 2).

26 Kasım 1943 Tarihli Tosya-Lâdik Depremi’nin Tosya İlçesindeki Etkileri

Depremın Tosya ilçesinde meydana getirdiği kayıp ve hasar daha fazla olmuştur. Deprem ile birlikte Tosya ile Kargı arasındaki köprüler yıkıldığından ilçenin Kargı ile ulaşımı kesildiği gibi (Ulus, 30.11.1943, s. 2; Birlik, Sayı: 44, s. 1), Ankara-İstanbul ile Tosya-Kargı-Kastamonu telgraf hatları da işlevini kaybetmiştir (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 2). Bu sebeple Kastamonu il merkezi depremin Tosya ilçesinde meydana getirdiği faciadan hemen haberdar olamamıştır. Daha sonra Kastamonu Posta ve Telgraf Müdüriyeti derhal harekete geçirilmiş ve hat çavuşları Tosya yolu üzerine gönderilmiştir. Posta Telgraf Başmüdürü Hamit Tuncer de haberleşmeyi temin edecek makine ve malzemeyi alarak Tosya’ya hareket etmiş; böylece depremden 8 saat sonra Tosya ile Kastamonu arasındaki haberleşme temin edilebilmiştir (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 2). Tosya’daki deprem ve genel duruma ilişkin ilk bilgiler, Jandarma Komutanı’nın 17 km uzaklıkta bulunan Jandarma Karakolu’na gelerek, oradan Kastamonu vilâyeti ve Jandarma Kumandanlığı’nı haberdar etmesiyle mümkün olabilmıştır (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 2).

Tosya’da depremin sebep olduğu kayıp ve hasarın daha büyük olmasının sebeplerinden birincisi şehrin, depremin epicentral bölgede, yani depremin azamî tesirini en fazla hissettirdiği sahada kurulmuş olmasıdır (Birlik, Sayı: 51, s. 2). Tosya ilçe merkezi şehrin hemen ortasından kuzey-güney istikâmetinde geçen çayın yatağı üzerinde kurulu bulunduğundan (İbret, 2003) çayın getirmiş olduğu alüvyonlar üzerinde yerleşik binalar depreme dayanamamışlardır. Tahribatın fazla olmasının sebeplerinden ikincisi binaların inşa tarzıdır. Tosya’nın kuzey kısmında yer alan Harsat Mahallesi genellikle çürük duvarların kerpiçle doldurulmasıyla meydana getirilmiş evlerden müteşekkil bulunduğundan, alttan ve düşeye yakın gelen deprem dalgaları bu binalarda daha fazla hasara neden olmuştur. Bununla birlikte Tosya’nın yaslandığı sırtlardaki evlerde tahribat, binalar aslî topraklar üzerinde kurulu olduğundan (Birlik, Sayı: 51, s. 2) ve yine bağdadî duvarların veya kalın direkleri birbiri üzerine çatma ve bu çatılan direklerin başlarını çivilerle perçinlemek suretiyle yerli inşaat tarzıyla yapılan binalarda ise hasar ve zayiât daha az olmuştur (Doğrusöz, Sayı: 713, s. 1).

Depremin Kızılırmak'a karışan Devrez Çayı yatağı üzerinde yer alan köylerdeki etkisi de fazla olmuştur. Örneğin Devrez Vadisi üzerinde yer alan Çevlik Köyü'nde 40 ev yıkılmış, 16 kişi hayatını kaybetmiştir (Birlik, Sayı: 56, s. 2). Yine 60 haneli Çaykapı Köyü'nde tek ev kalmamak üzere bütün binalar yıkılmış, 30'dan fazla kişi hayatını kaybetmiş, köyün bütün hayvanları enkaz altında kalarak telef olmuştur (Doğrusöz, Sayı: 713, s. 1). Sapaca, Akseki, Çaybaşı, Gökçeöz, Ötüske, Ekincik, Aşağıberçin ve Çevlik Köyleri'nde de önemli hasarlar meydana gelmiştir (Birlik, Sayı: 53, s. 1-2).

Deprem ilçe merkezinde özellikle Bağlar Mevkii (Birlik, Sayı: 56, s. 2), Dilküşah, İlyasbey, Şeh, Harsat, Şehreküstü ve İbniselim Mahalleleri'nde tahribat yapmıştır. Bu mahallelerde çok az ev ayakta kalmış, en çok insan kaybı ise Küçükçay Ağızı'nda olmuştur (Birlik, Sayı: 47, s. 1-2). Evlerin yanı sıra kamu kurum ve kuruluşlarında da önemli hasarlar meydana gelmiştir. Elektrik Santrali, Çeltik Fabrikası, Halkevi, Askerlik Şubesi, Emniyet Dairesi (Birlik, Sayı: 44, s. 1; Ulus, 30.11.1943, s. 2), Ulu Camii, Abdurrahman Camii, Pazar ve Ahmetağa Camileri tamamen harap olmuş; 370 senelik Yeni Camii ise yıkılmış, fakat minaresi kaideye yakın kısımdan düştüğü halde ayakta kalmıştır (Birlik, Sayı: 47, s. 1-2). Yeni Camii'nin minaresi daha sonra bir istihkâm bölüğüne çevreye zarar vermemesi için yıktırılmıştır (Birlik, Sayı: 53, s. 1).

Deprem ile birlikte Tosya ilçesinin bir enkaz yığına döndüğü söylenebilir. Depremin üçüncü günü Tosya merkezinde yıkılan ev miktarı 1.100'dür (Ulus, 30.11.1943, s. 2). Daha sonraki tespitlerde 1.500 evin kısmen veya tamamen yıkıldığı, 80 evin ise oturulamayacak halde olduğu anlaşılmıştır (Birlik, Sayı: 44, s. 1). *Ulus* gazetesinin verdiği bilgiye göre Tosya'da evlerin dörtte üçü yıkılmıştır (Ulus 28 Kasım 1943, s. 3). 2 Aralık 1943 tarihli *Doğrusöz* gazetesinin vermiş olduğu bilgiye göre Kastamonu ve çevresinde 3.709 bina yıkılmış, 2.075 bina da oturulamayacak hale gelmiştir (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1). Son tespitlere göre Kastamonu ve çevresinde (Kastamonu merkez, Tosya ve Kargı dâhil) 6.534 bina tamamen yıkılmış, 1.172 bina da kısmen harap olmuştur (Birlik, Sayı: 53, s. 1).

Depremin Tosya'da meydana getirdiği can kaybı da oldukça fazla olmuştur. Tosya'dan haber alınamaması üzerine Jandarma Teğmeni Mehmet komutasında bir yardım ekibi Kastamonu'dan yola çıkarılmış; bu ekip ilk yaralı kafilesini de Kastamonu'ya getirmiştir. Bunlar 8'i erkek, 5'i kadın olmak üzere 13 kişidir (Birlik, Sayı: 43, s. 1). Yirmi yataklı Tosya hastanesi depremlerle birlikte harap olduğundan, 15 yatağı ve hastane kadrosu Kastamonu merkeze nakledilmiştir. Bundan sonra Tosya'da 5 yataklı bir

dispanser faaliyet göstermiştir (Birlik, 7 İkincikânun 1943, s. 2). Tosya'da deprem sonrasında tespit edilen ilk rakamlara göre 257 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaralıların sayısı ise 250-300 arasındadır (Birlik, Sayı: 44, s. 1). Depremın ikinci gününde ölü sayısı 350'dir (Ulus, 28 Kasım 1943, s. 3). Daha sonraki günlerde hayatını kaybedenlerin sayısı ilçe merkezi ve köyler dâhil olmak üzere 420'yi bulmuştur (Birlik, 30 İkinciteşrin 1943, s. 2). Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'ın 29 Kasım 1943 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmasından depremden iki gün sonra can kaybının 577 kişi, yaralı sayısının ise 300 olduğu anlaşılmaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt. 6, s. 25; Ulus, 30.11.1943, s. 2). 2 Aralık 1943 tarihli *Birlik* gazetesinin verdiği bilgiye göre Tosya'da hayatını kaybedenlerin sayısı 617'dir (Birlik, Sayı: 47, s. 1). Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Hulusi Alataş, 13 Aralık 1943 tarihinde Meclis'te yapmış olduğu konuşmasında Kastamonu ve çevresinde (Kastamonu merkez, Tosya ve Kargı dâhil) ölen kişi sayısını 1.071, yaralı sayısını ise 1.176 olarak belirtmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt. 6, s. 25; Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1). Yaralıların sayısı daha sonra 1.293'e yükselmiştir (Birlik, Sayı: 53, s. 1).

Depremın hemen akâbinde Tosya'da Kaymakam Edip Ergin Bey ilçede kontrolü eline alırken, enkaz altında kalanların kurtarılmasına da başlanmıştır (Doğrusöz, Sayı: 709, s. 1). Tosya'da enkaz kaldırma çalışmalarında cezaevinde bulunan mahkûmlar (Birlik, 7 İkincikanun 1943, s. 2), çevredeki ordu birlikleri ve istihkâm bölükleri, diğer yandan halktan teşkil edilen gönüllü ekipler büyük gayret göstermişlerdir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt. 6, s. 25).

Enkaz kaldırma çalışmaları facianın büyüklüğünü daha da ortaya çıkarmıştır. Tosya, adeta bir enkaz yığındır. Sait Ürgün deprem sonrasında Tosya'ya yapmış olduğu seyahatindeki izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır (Birlik, Sayı: 56, s. 2):

“Kazaya giriyoruz. Hükümet Konağının önündeki geniş meydana halka çorba ve ekmek dağıtılan zamana rastladık. Binlerce insanın sessiz sırasını bekleyişi ve sonra nispi bir memnuniyet içinde ayrılışı gayri ihtiyari gözlerimizi yaşartıyordu. Harsat Mahallesi denen şimdiki yerinde kerpiç yığınlarından ibaret harabeler arasında dolaşıyorum. Artık mahalleler arasında yol gibi bir şey yoktur. Kiremitlerin üzerinden duvarları aşılıyor. Her yerde onların toprak haline gelen yuvalarından bir şeyler çıkarmakla uğraştıklarını görebilirsiniz. Şurada bir baba bana tamir etmekte olduğu bir odayı göstererek acaba oturulur mu? diye soruyor. Arkasında cevabını beleyen çocukları gördüm. Onları tatmin etmeye çalışarak uzaklaştım. Gözyaşlarının kuruduğu acısını içinde

yaşatan bir kadın enkazda parçalanmış ev eşyalarını çıkarmaya çalışırken bize işte şuradan 5 kişi çıktı, 3'ü sağdı dedi. Tosya evlatlarının bir kısmını, bütün evlerinin vatanın güzel köşelerinden birini viran bir halde görmekle yaslıdır."

Depremi yaşayan Tosyalı bir delikanlı ise toprak tümseklerini göstererek şunları anlatmıştır: *-Gördüğünüz şu enkazın şu köşesi anneannemin, şurası kız kardeşimin mezarlarıdır. Tümseklerin altında ezilmiş cesetleri yatıyor. Sakalından gözyaşları süzülen bir ihtiyar ise: - Şu kerpiç yığını altından nasıl kurtulabildiğime hâlâ şaşıyorum, üç gün sonra üç oğlumun, karımın ve gelinimin cesetlerini kendi elimle çıkardım. Buna bu ihtiyar yürek nasıl dayandı, bilmiyorum sözleriyle duygularını ifade etmiştir (Ulus, 6.12.1943, s. 3).*

Halkın iaşesi için ilk aşamada Hükümet Konağı'nın önündeki meydana çorba ve ekmek dağıtılmaya başlanmıştır. Resmî işlerin aksamaması için Hükümet Konağı önündeki çadırlar resmî dairelere ayrılmış, her çadırın üzerine ilgili dairenin tabelası asılmıştır. Tosya ve Kargı Hükümet Konakları için kış gelmeden birer baraka yapımına başlanmış ve Maliye Vekâleti'nden 25.000 liralık bir tahsisat istenmiştir (Birlik, Sayı: 53, s. 1; Birlik, Sayı: 56, s. 2). Daha sonraki günlerde özellikle yerli olmayan memurlar için barakalar yapılmıştır (Birlik, 7 İkincikânun 1943, s. 2). İnşaat ve tamirat işlerinde ihtiyaç duyulan usta ve ameleler depremden zarar görmeyen köylerden ve Kastamonu merkezden getirilmiştir (Birlik, Sayı: 53, s. 1). Nafia Vekilliği'nin göndermiş olduğu bir yüksek mimar ile Kastamonu nafia müdür ve mühendisleri Tosya'daki resmî ve hususî binaları birer birer gözden geçirirken, yine Nafia Vekilliği'nin göndermiş olduğu yüksek elektrik mühendisi elektrik şebekesini hayata geçirmek için çalışmalarına başlamıştır (Doğrusöz, Sayı: 709, s. 1). Elektrik şebekesinde daha sonra esaslı bir tamirat yapılmış, Tosya depremden 15 gün sonra elektriğe kavuşmuştur (Birlik, Sayı: 53, s. 1).

Bu sırada Kastamonu merkezinde Vali Yardımcısı Abidin Erener, Savcı Tevfik Dinçer Bey, Jandarma Kumandanı, Belediye Reisi ve Emniyet Müdürü derhal harekete geçerek hasar tespit çalışmalarına başlamışlardır.

Kastamonu Valisi Dr. Mithat Altıok Ankara'da bulunduğu Vali Yardımcısı Abidin Erener ve Jandarma Kumandanı Tosya'daki faciyanın büyüklüğünü haber almalarının ardından 27 Kasım 1943 cumartesi günü saat 13.00'te Tosya'ya hareket etmişlerdir (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 1). 28 Kasım 1943 Pazar sabahı Ankara'dan dönen Vali Dr. Mithat Altıok'ta vilâyet merkezinde gerekli incelemelerde bulunduktan ve hastanedeki yaralıları ziyaret ettikten sonra Tosya'ya hareket etmiştir (Birlik, Sayı: 43, s. 1;

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1; Birlik, 44, s. 1; Birlik, Sayı: 49, s. 1). Bir hafta kadar Tosya'da kalarak depremzedelerle yakından ilgilenen ve gerekli direktifleri veren Vali Dr. Mithat Altıok daha sonra Kargı'ya geçmiştir (Birlik, Sayı: 52, s. 1-2).

Kastamonu Milletvekillerinden Tezer Taşkiran ve Hilmi Çoruh Ankara'dan Kastamonu'ya hareket ederken (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1), Ziraat Vekâleti Müfettişlerinden Tahsin Nahit Uygur da Tosya, Taşköprü, Kargı ve Kastamonu havalisini teftiş etmek üzere yola çıkmıştır (Doğrusöz, Sayı: 709, s. 1)

Daha sonra Dâhiliye Vekili Hilmi Uran ve Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Hulusi Alataş da incelemelerde bulunmak üzere deprem bölgelerine gönderilmişlerdir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt. 6, s. 25, 44; Ulus, 29 Sontesrin 1943, s. 1). Dâhiliye Vekili Hilmi Uran önce Çankırı'ya (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1) daha sonra ise yanlarında Çankırı Valisi Ferit ve Kalem-i Mahsus Müdürü olduğu halde Kastamonu'ya gelmişlerdir (Birlik, Sayı: 48, s. 1). Dâhiliye Vekili Hilmi Uran, Halkevi'nde istirahat ettikten sonra hastaneye geçerek depremde yaralanan ve Tosya'dan Kastamonu'ya nakledilen yaralıları ziyaret etmiş, ertesi günü sabah 08.00'de Tosya'ya hareket ederek gerekli incelemelerde bulunarak Kastamonu'ya geri dönmüştür. Daha sonra yanlarında Kastamonu Milletvekillerinden Hilmi Çoruh, Vali Yardımcısı Abidin Erener, Belediye Reisi ve Emniyet Müdürü oldukları halde depremden zarar gören yerleri incelemişler; Belediyeyi, Emniyet Müdürlüğünü, Ticaret Odasını, Dokumacılar Kooperatifini ziyaret etmişler (Doğrusöz, Sayı: 707, s. 1), daha sonra Taşköprü'ye geçmişlerdir (Birlik, Sayı: 49, s. 1).

İnceleme ve ziyaretlerini tamamlayan Dâhiliye Vekili Hilmi Uran daha sonra gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır (Doğrusöz, Sayı: 708, s. 1; Birlik, Sayı: 51, s. 1):

“Biliyorsunuz ki buraya deprem felâketine uğrayan mıntıkalar durumunu yakından görmek ve alınacak mütemmim tedbirler hakkında bir fikir edinmek için geldim. Deprem; gerek Çankırı gerek Kastamonu vilâyetlerimizde bazı yerlerde ağır bir felâket olmuştur. Ilgaz, Tosya, Kargı ile bu kazaların bazı köyleri bu ağır felâkete uğrayan yerlerimizdendir. Gezebildiğim ve görebildiğim yerlerde vazifedar hükümet memurları ile kolordu birlikleri felâketzedelerin imdadına derhal koşmuş ve alınacak tedbirleri hemen almış buldum. Her yerde bu yardımın minnetini dinledim. En ağır yaralıları bile hastanelerde ıstırapları arasında bundan memnuniyetle bahsediyor buldum. Bende vazifedar mülkî askerî arkadaşlarıma büyük şükran hisleri edilmiş olarak

buradan ayrılmaktayım. Kızılay'ın büyük, küçük her felâkette olduğu gibi bu son deprem felâketinde de halkımıza yardımı geniş olmuştur. Bu yardım, hiç hızını kaybetmiş olmaksızın el'an devam etmekte ver yer yer teşekkül eden komitelerin aynı ve nakdî teberruları da peyderpey gelerek felâketzedelere dağılmaktadır. Havaların bu müstesna itidalinden halkımız azamî istifadeye çalışıyor ve büyük bir sükûnet içinde kendilerine muvakkat bir çatı altı temine gayret ediyor. Bu vakarlı sükûnet ve bu yılmak bilmez gayret: bana halkımızın bugünkü harabelerden pek yakında eskisinden daha şen ve daha şakrak aile yuvalarına dönecekleri kanaatini verdi. Yaradılış güzelliğine doyum olmayan bu şirin bölgeyi yarın bırakıyor; artık Ankara'ya dönüyorum. Bu münasebetle halkımızın her zaman için hayattan nasibi hep iyi günler ve hep mesut günler olmasını temenni ederim."

Deprem ülke genelinde büyük bir üzüntü ve teessür uyandırmıştır. Türk milleti, depremedelerin kanayan yaralarını sarmak için elinden geleni yapmış; çekilen taziye telgrafları ile felâketzedelerin acılarını paylaşmıştır. Bu çerçevede Kastamonu Milletvekilleri Tahsin Binkaya, Hamdi Çelen, Tahsin Coşkun (Birlik, Sayı: 43, s. 1), Birinci Umum Müfettiş Avni Doğan (Doğrusöz, Sayı: 706, s. 1; Birlik, Sayı: 48, s. 1-2), İstanbul'da bulunan Kastamonu Ziraat Müdürü Tarık Alisbah (Birlik, Sayı: 48, s. 2; Doğrusöz, Sayı: 708, s. 1; Birlik, Sayı: 51, s. 1), Kütahya Valisi Z. H. Baysal (Birlik, 30 İkciteşrin 1943, s. 2) ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'de (Birlik, Sayı: 47, s. 1) depremedeler için birer taziye telgrafı çekmişlerdir.

Tosya Depremzedelerine Yapılan Yardımlar

Ankara Hükümeti deprem sonrası alınacak tedbirlerle ilgili kararları belirlemek üzere depremden zarar gören Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat, Çorum, Çankırı Valilerini Ankara'ya davet etmiştir (Birlik, Sayı: 60, s. 2; Doğrusöz, Sayı: 711, s. 1). 25 Aralık 1943 tarihinde Nafia Vekili Sırrı Day başkanlığında yapılan valiler toplantısında: hasar gören kasaba ve köylerin yeniden ihyası, zarar ve ziyanın en kısa sürede kapatılması; zarar gören hükümet konakları, okullar ve belediye gibi kamu hizmeti gören binaların yeniden inşası mümkün olmadığından resmî daireler, okullar ve yerli olmayan memurların çadırlardan kurtarılması için geçici barakalar yapılması; ilkbahar ekimi için gerekli olan tarım aleti ve tohumluğun temini; vali ve kaymakamların başkanlığında, nafia müdür ve fen memurlarından oluşturulacak inşaat komisyonlarının gerekli çalışmayı yaparak baharda harekete geçilmesi; depreme dayanıklı kasaba ve köyler inşası için yeni bina, ahır, ağıl tiplerinin hazırlanması ve yapılacak inşaatlarda bu hususa riayet edilmesi için meclise teklif edilmek üzere olan deprem kanununa kuvvetli maddeler konulması ve kanunun uygulanması için valilere geniş yetkilerin

verilmesi kararlaştırılmıştır (Birlik, Sayı: 67, s. 1; Doğrusöz, Sayı: 708, s. 1; Birlik, Sayı: 51, s. 1). Ayrıca Çorum merkez, Osmancık, Mecitözü, Kastamonu merkez, Tosya, Taşköprü, Sinop merkez, Boyabat, Gerze, Ayancık, Ordu merkez, Ünye, Amasya merkez, Merzifon, Gümüşhacıköy, Erbaa, Lâdik, Ilgaz ve Vezirköprü ve havalisinde meydana gelen depremde evleri yıkılan ve harap olan depremzede köylülerden ihtiyacı olanlara yeniden yapacakları ev ve samanlıklar için Devlet ormanlarından parasız olarak kerestelik olarak ağaç verilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1-2/104.3.21).

Yine İcra Vekilleri Heyeti'nin 06.01.1944 tarihli toplantısında ise tahribatın muhtelif vilâyetlerde kaza merkezleriyle köylere şâmil olması ve kış mevsiminin en had safhada bulunması sebebiyle Kızılay tarafından yapılan yardımlarla mahallerinde çok acil ve muvakkat iskân ve ibate tedbirlerinin alındığı anlaşılmış olduğundan, Adapazarı depreminde olduğu gibi halka binalarının inşa ve tamiri için teknik yardımda bulunulması ve kolaylık gösterilmesi, binalarının zarurî tamirlerini veya muvakkat meskenlerini tamamen veya kısmen yapamayacak olan muhtaçlara Kızılay'ca gereken yardımlarda bulunulması; amme hizmetlerini ifa eden dairelerle bu maksatlarla çalıştırılan memurlardan meskensiz kalanların amme hizmetlerinin sekteye uğramaması için malzeme ve maddî imkânlar göz önünde bulundurularak bir an evvel tamir veya inşa suretiyle temin edilecek bina ve esaslı barakalarda yerleştirilmeleri hususları karara bağlanmıştır (BCA, 30.18.1-2/104.6.15).

Deprem sonrasında gerek vilâyet merkezinden gerekse Kızılay Genel Müdürlüğü'nden ve Türk halkından felâketzedelere önemli oranda yardımda bulunulmuştur. Tosya'da depremin ağır hasarlara yol açtığı vilâyet merkezince haber alınınca ilk aşamada 2 doktor, 3 sıhhiye memuru, yeteri kadar ilaç, 90 çuval un, 50 çadır dört kamyon ile birlikte yola çıkarılmıştır (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 2). Diğer taraftan Kastamonu Belediyesi Tosya'ya 150 çuval un, 4.000 ekme, 10 teneke peynir, 5 köfün zeytin, 11 teneke helva, gaz ve ekme imalatı için sac göndermiştir (Birlik, Sayı: 43, s. 1).

Bu arada halk kendi geçimini temin edinceye kadar iâşe yardımları devam etmiştir. Felâkete uğrayan köylere ofis ambarlarından bedeli mukabilinde hububat ve değirmenleri yıkılan köylere un gönderilmeye devam ettiği gibi (Birlik, Sayı: 53, s. 1) ayrıca depremde öküzleri ölen köylülere öküz yardımı yapılmıştır (Doğrusöz, Sayı: 709, s. 1). Kızılay'ın Tosya depremzedelerine göndermiş olduğu çadır, ilaç ve çivi Çankırı Garnizon Komutanı Osman Çalış'ın gayretleriyle Tosya'ya ulaştırılmıştır (Birlik, Sayı: 47, s. 2). Kızılay Genel Merkezi'nden depremzedelere ilk aşamada 30.000 lira ile 10 sandık

ilaç, 1000 çadır, 1 ton çivi ve 100 gemici feneri gönderilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt. 6, s. 25; Birlik, Sayı: 45, s. 1; Ulus, 30.11.1943, s. 2). Kızılay'ın yardımları daha sonraki günlerde de devam etmiştir. Kızılay Genel Müdürlüğü tarafından dört kamyon ile birlikte 200 çadır, 8 sandık ilaç, 2 sandık gemici feneri Tosya'ya ulaştırılmıştır. Ayrıca Ankara'dan trenle 250 çadır, 60 fener, 2 sandık ilaç depremzedelere ulaştırılmak üzere Çankırı Vilâyetine yola çıkarılmıştır. Yine 400 çadır, 1 ton çivi ve 4 sandık ilaç Tosya'ya Kızılay tarafından gönderilen diğer malzemeler arasındadır (Doğrusöz, Sayı: 705, s. 1; Doğrusöz, Sayı: 708, s. 1; Birlik, Sayı: 51, s. 1). Ayrıca depremzedelere yapılacak yardımların sürat kazanması için ihtiyaç duyulan 550 teneke benzin, depremzedelere ulaştırılmak üzere Çankırı'ya gönderilmiştir (Birlik, Sayı: 49. s. 2). Kızılay'ın dışında çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının da depremzedelere yardımları olmuştur. Bunlardan biri olan Sümerbank 5000 liralık pamuklu mensucat bağışlarken (Birlik, Sayı: 49, s. 1), Kastamonu Dokumacılar Kooperatifi 250 adet fanila ve 250 adet çorabı felâketzedelere dağıtılmak üzere Kastamonu Kızılay Şubesine teslim etmiştir (Doğrusöz, Sayı: 713, s. 1; Doğrusöz, Sayı: 708, s. 1; Birlik, Sayı: 51, s. 1).

Depremzedelere gerekli olan yardımların yapılabilmesi için 16 Aralık 1943 tarihinde *felâkete uğrayan vatandaşların gözyaşlarını silmek, ıstıraplarını teskin etmek, yoksul vaziyetlerine yardımda bulunmak maksadıyla* Vali Dr. Mithat Altıok başkanlığında tüccardan Muharrem Celâl Bayar, Tahsin Öziş, Numan Nuhoğlu, Hamdi Konyalı, Kuddusi Akay ve Nuri Fırtına'dan oluşan bir yardım komisyonu kurulmuştur (Doğrusöz, Sayı: 711, s. 1). Kurulan bu komisyon oluşturduğu talî komiteleri vasıtasıyla gerektiğinde mahalle mahalle dolaşarak depremzedeler için nakdi yardım, yiyecek ve giyecek toplayarak önemli bir görevi yerine getirmişlerdir (Birlik, Sayı: 60, s. 1-2; Doğrusöz, Sayı: 708, s. 1; Birlik, Sayı: 51, s. 1). Bu komisyonun çalışmaları neticesinde özellikle vilâyet merkezinde ve ilçelerinde önemli oranlarda yardımlar toplanmış ve bu yardımlar listeler halinde gazetelerde yer almıştır. Örneğin Kastamonu merkez Gazipaşa Okulu'nun yapmış olduğu para yardımının detaylarını buraya aktarmak gerekir. Gazipaşa Okulu 1/A sınıfı: 225 lira, 1/B sınıfı: 410 lira, 2/A sınıfı: 162 lira, 2/B sınıfı: 345 lira, 3/A sınıfı: 300 lira, 3/B sınıfı: 530 lira, 4/A sınıfı: 445 lira, 4/B sınıfı: 93 lira, 5/A sınıfı: 935 lira, 5/B sınıfı: 400 lira yardımda bulunmuşlardır (Birlik, Sayı: 61, s. 1; Birlik, Sayı: 47, s. 2; Birlik, Sayı: 52, s. 2; Birlik, Sayı: 55, s. 1; Birlik, Sayı: 60, s. 1-2; Birlik, Sayı: 61, s. 1; Birlik, Sayı: 67, s. 1; Birlik, Sayı: 70, s. 1; Birlik, Sayı: 65, s. 1-2; Birlik, Sayı: 66, s. 1-2; Birlik, Sayı: 85, s. 1; Doğrusöz, Sayı: 711, s. 1; Doğrusöz, 11 İkincikânun 1943, s. 3).

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

Yurt genelinde de bu türden yardımların toplandığı bilinmektedir. Bu çerçevede Gerede’de 1.000, Sivrihisar’da 500, Adana’da 1.719, Mersin’de 2.709 ve Samsun’da 15.000 lira nakdî yardım toplanmıştır (Birlik, Sayı: 48, s. 2). 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi yurt dışında da yankı bulmuştur. Örneğin Bulgar Slova gazetesi: *dost ve komşu memleketin başına gelen felâket dolayısıyla Bulgaristan’ın taziyetlerini bildirmek isteriz. Bundan birkaç sene evvel aynı felâkete uğradığımız için bunun acısını çok iyi anlıyor ve Türk milletinin elemelerini paylaşıyoruz* ifadelerine yer verirken, komşu ülkelerden Suriye ve Mısır’da depremden duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir. Bu çerçevede Suriye 5.000 İngiliz Sterlini (Birlik, Sayı: 49, s. 2), Mısır Kralı Faruk 1.000 Mısır lirası (Birlik, Sayı: 47, s. 1), Bulgaristan 2.000 Leva yardımda bulunmuşlardır (Birlik, Yıl: 2, Sayı: 55, s. 1).

26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi’nin acısı, Kastamonu merkez ve Tosya ilçesinde uzun yıllar kalplerden ve hafızalardan silinmemiştir. Deprem destanlara ve şiirlere konu olmuştur. Hüseyin Avni Bazlamatçı (Tosya 1908–1966) tarafından kaleme alınan bir dördlük ve yedi beşlikten oluşan *Zelzele Destanı* adlı şiir, deprem felâketini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Halkın hissiyatına tercüman olması bakımından bu destana aşağıda yer verilmiştir (Tosyahaber37.com):

ZELZELE DESTANI

Ey yük yük has piriñ bağlayan Tosya,

Ey dertliler derdin sağlayan Tosya,

Viran bağ bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti yürekler dağlayan Tosya.

Bin dokuz yüz kırk üç teşrini sani,

Yirmi yedisinde uyku zamanı,

Gece saat yedi, her taraf fâni,

Viran bahçesi ağlayan Tosya.

Hasreti ciğerler dağlayan Tosya.

Cuma gün gecesi oldu zelzele,

Derin uykularda koptu velvele,

Rabbim göstermesin böyle bir çile,

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

Viran bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti yürekler dağlayan Tosya.

Ey Tosya, bülbülün bağıncı oldu,

Uzanmış ormanın, dağın nicoldu,

Hastaların nasıl, sağın nicoldu,

Viran bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti yürekler dağlayan Tosya.

Hastane fabrika köyün civarın,

Kışa döndü yazın, güzün baharın,

Hani Yeni Cami kal'a hisarın,

Viran bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti ciğerler dağlayan Tosya.

Baktım dört yanına kabristan olmuş,

Seyrangâh yerlerin hep viran olmuş,

Her halin ağlatır bir destan olmuş,

Viran bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti yürekler dağlayan Tosya.

Çok haneler söndü çoğu kapandı,

Hasret firkat gönül ateşe yandı,

Allah sedaları arsa dayandı,

Viran bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti yürekler dağlayan Tosya.

Avniya, dert ile ağlayanlara,

Hak rahmet eylesin ölen canlara,

Geçmiş olsun sana, sağ kalanlara,

Viran bahçesi ağlayan Tosya,

Hasreti yürekleri dağlayan Tosya.

Sonuç

26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi Kastamonu merkez ve özellikle Tosya ilçesinde önemli oranda can kaybına ve hasara sebep olmuştur. Deprem sonrasında Devlet, hızlı bir şekilde vatandaşlarının yardımına koşmuştur. Konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve İcra Vekilleri Heyeti toplantılarında ele alınmış, depremzedeler için ne tür yardımların yapılabileceği hususu araştırılmıştır. Deprem ülke genelinde de büyük bir üzüntüye sebep olmuş, depremzedelere yardımlar hususunda gösterilen hassasiyet devlet-millet kaynaşmasının ve kucaklaşmasının önemli bir örneğini teşkil etmiştir. 26 Kasım 1943 tarihli Tosya-Lâdik Depremi'nin Kastamonu'nun özellikle Tosya ilçesinde meydana getirdiği büyük yıkım ve hasar, bu bölgenin oldukça önemli bir deprem riski altında olduğunu göstermektedir. Kastamonu ve çevresinde 7.5 büyüklüğünde bir depremin 100 yıl içinde gerçekleşme olasılığının % 86 olduğu göz önünde bulundurulursa, olası bir depremin meydana getireceği tehlikeler hususunda gerekli detaylı çalışmaların yapılması ve ortaya konacak yapıcı önerilerin süratle hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, TS.MA.e.781.32.

BOA, TS.MA.e.1196.34.

BOA, İ..DH.559.38977.

BOA, Y..A..HUS.201.70.

Devlet Arşivi Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30.18.1.1/10.37.9.

BCA, 30.18.1-2/89.126.1.

BCA, 30.18.1-2/127.93.2.

BCA, 30.18.1.2/104.3.21.

BCA, 30.18.1-2/104.6.15.

BCA, 30.10.0.0/119.838.2.

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

Sürelî Yayınlar

Akşam

Birlik

Doğrusöz

Tanin

Ulus

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: VII, İctima: I, Cilt: 6.

İnceleme ve Araştırma Eserler

Arslantaş N. (2003). *İslâm dünyasında depremler ve algılama biçimleri*. İstanbul: Gelenek.

Arslantaş N. (2013). Zelzele. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 227-231.

Arslantaş N. (2007). II. Abdülhamid zamanında kaleme alınan bir deprem risalesi: resul mesti efendi'nin siper-i zelzele'si [paratreblements de terre]. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 2007, 129-168.

Arslan R. (2020). 1943 lâdik depremi. *Journal Of Humanities And Tourism Research*, 10 (1), 143-160.

Aşçı M.-Rifat O.-Zübeyde Ç. (2013). Yersarsıntısının (deprem) türkçesi (yanılgılar, yanlışlar, gerçekler). *Turkish Studies*, 12 (21), 59-72.

Biber Tuğba E. (2019). Karadeniz'de depremler ve yardımlar (1939-1944). *MUTAD Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 151-181.

Çoban M.-Mustafa S.-Yüksel G. (2017). Deprem deneyimini yaşamış kişilerin deprem öncesi hazırlık algılarının belirlenmesi: bir durum çalışması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 37, 2017, 113-134.

Dayanç M. (2007). Balıkesir ile türkistan'da deprem ve tevfik fikret'e sitem. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 123-140.

Demiryürek M. (2003). Tefvik fikret'in bilinmeyen bir şiiri. *İlmi Araştırmalar*, 15, 167-172.

Dirik K., Kastamonu ili ve civarının depremselliği. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~kdirik/Kastamonu.pdf>. 11.11.2020, s. 1-4.

Eşref Edib (25 Eylül 1924). Erzurum'da zelzele. *Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]*, XXIV (618), 320.

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

Filibeli Ahmed Hilmi (13 Ağustos 1911). Hareket-i arz faciaları ve milletin
ûlû cenabı. *Hikmet*, I (13), 1.

Hamzaçebi G.-Murat N.-Özlem V.-Nuriye A. E. (2004). İl afet bilgi sistemi
çalışması (kastamonu ili). 3. *Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri*
(6-9 Ekim), 1-5.

Faik Sabri (12 Nisan 1928). İzmir zelzelesi münasebetiyle: zelzeleler,
sebepleri ve tesirleri. *Hayat Mecmuası*, III (72), 389-393.

<https://tosyahaber37.com/1943-buyuk-tosya-depreminin-76-yili/.11.11.2020>.

Hoşgören M. Y. (2000). İstanbul ve deprem. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35, 1-
24.

İbret B. Ü. (2003). Tarihi ipek yolu üzerindeki bir anadolu şehri: tosyā
(kuruluşu ve gelişmesi). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 2003.

Kastamonu İl Çevre Müdürlüğü (2007). *Kastamonu ili 2006 yılı il çevre
durum raporu*, 8-11.

Kolukırık S.-Meyrem T. (2009). Türk medyasında deprem algısı: marmara
depremi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), 286-298.

Nakajima Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*,
28, 150-155.

Özmen B. (2001). Kastamonu ilinin deprenselliği ve deprem tehlikesi. 54.
Türkiye Jeoloji Kurultayı (7-10 Mayıs), 1-13.

Özmen B. (2008). Ankara'nın deprem gerçeği. *Sivil Savunma*, 194, 2-6.

Özmen B. (2011). Kastamonu ve yakın çevresi için deprem olasılığı
tahminleri. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 54 (3), 109-122.

Resul Mesti (1319). *Siper-İ Zelzele [Paratreblements Terre]*. İstanbul:
Ahter Matbaası.

Sakal F. (2015). Tek parti devrinde samsun'da tabii afetler. *Studies Of The
Ottoman Domain*, 5 (8), 1-20.

Şengün M.-Halil K. vd. (1990). Kastamonu yöresinin jeolojisi ve
paleotetis'in evrimine ilişkin jeolojik sınırlamalar. *Türkiye Jeoloji
Bülteni*, 33, 1-16.

Unat Y. (2013). Zelzele. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 231-233.

Üzen İ. (2014). 1942 ve 1943 erbaa depremleri. *Karadeniz Araştırmaları*,
40, 77-93.

E. ÇELEBİ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 42-64 (Atf için/To cite).

Yakub Kemal (1 Şubat 1911). Türkistan zelzelesi için. *Tearüf-i Müslimin*, II (32), 127.

Yalçın H.-Levent G.-Murat U. (2013). Türkiye ve yakın çevresinin aktif fay hatları veri bankası ve deprem tehlikesinin araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama Ve Araştırma Merkezi Bülteni*, 34 (3), 133-160.

Yılmaz A.-Kemalettin Ş.-M. Hazım Ş. (2013). Depreme bağlı yeri değiştirilen bir şehir: erbaa, tokat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (24), 414-425.